

Zgubljen v kibernetičnem prostoru: kje je dokument? Stare strukture umirajo, nove se rojevajo, arhivistični koncepti pa so še živi*

HANS HOFMAN

1. Uvod

Ali hi jabolko lahko bilo dokument? Če si postavimo to nenavadno vprašanje, lahko koncept dokumenta postavimo v popolnoma drugačno luč. Pri razlagi bom uporabil pojem dokumenta, ki ga je izoblikoval Odbor za elektronske dokumente Mednarodnega arhivskega sveta. Ali jabolko vsebuje informacijo? Seveda, semena vsebujejo genetsko kodo za rast novih jabolk.

Ali ima jabolko kontekst? Seveda, je del življenjskega kroga jabolk, ki poskuša ohraniti določeno vrsto dreves.

Ali ima jabolko strukturo? Seveda, semena imajo določeno obliko.

In nenazadnje: semena so skrita v bistroumnem sistemu hranjenja informacij, to je v samem jabolku, ki ga prekriva koža.

Jabolko torej lahko primerjamo z dokumentom, čeprav gre za drug sistem - sistem narave.

Metaforo sem "preizkusil" pri nekaterih nizozemskih kolegih. Verjemite mi, potrebovali so prav toliko časa, da so jo razumeli, kot vi. Z metaforo sem poskušal pokazati, da napor, ki ga potrebujemo za njeno razumevanje, simbolizira revolucijo v načinu razmišljanja o dokumentih in sistemih njihovega hranjenja. To je popolnoma drugačen način razmišljanja. Pustil bom nekoliko ta primer in se k njemu vrnil pozneje.

Zdi se, da so spremembe nekaj bolj običajnega kot stabilnost in se dogajajo vedno hitreje. Tudi arhivi se soočajo s spremembami, pa naj bo njihova podoba še tako prašna. Ena glavnih zadev, s katero se ukvarjajo, t.j. arhivsko gradivo, je zguhljeno v popolnoma novem svetu računalniškega spomina, kjer vse ni tako, kot izgleda. Pozitivna in pomembna posledica teh sprememb je, da so vzpodbudile obsežno razpravo o arhivistični teoriji in o položaju in vlogi arhivov. V članku se bom ukvarjal z dokumentom in z vprašanjem, katere koncepte dokumenta poznamo v arhivistični tradiciji na Nizozemskem.

Fizična ohlika dokumenta se ho spremenila oziroma se že hitro spreminja. Ali pa to pomeni, da se spreminja tudi sam koncept? Koncept dokumenta ni nekaj samo sebi namenjenega, ampak je še posebej določen z družbeno in pravno vsebino.

Poznamo dva poglavitna načina razmišljanja, ki vplivata na koncept dokumenta. Govorimo lahko o pravnem vidiku, ki se izraža v arhivskem pravu, in o arhivističnem vidiku, ki se izraža v teoriji arhivistike oziroma v znanosti. Pravni vidik je osredotočen na odgovornost pri hranjenju dokumentov, arhivistični vidik pa na proces ustvarjanja dokumentov in njegovi ohranitvi.

Družba na različne načine razmišlja, kaj je "dokument" oziroma kaj bi moral biti:

Administracija ali podjetje želi, da so dokumenti avtentični in zanesljivi, da lahko z njimi poslušajo, da nosijo odgovornost ali da so pripravljeni za pravdni postopek.

Politik ali novinar želi, da vsebujejo dokumenti informacije, s katerimi bo lahko vzhudil pozornost v javnosti.

Državljan si želi čim boljše hranjenje dokumentov, da ho lahko dokazoval svoje pravice, identiteto itd.

Navaden človek komajda ve za obstoj arhivov, kaj šele dokumentov, in nenazadnje, raziskovalec ali zgodovinar, ki ga zanima preteklost in kaj so delale vladne organizacije in zakaj. Tudi on uporablja dokumente zaradi njihove informacijske vrednosti.

Vse te skupine imajo zaradi različnih razlogov svojo lastno zamisel oziroma koncept dokumenta. Koncepte torej določa njihov posoben kontekst, ki ga moramo upoštevati.

Kontekst te konference je arhivska znanost in ne funkcija arhivov, kar se nekoliko razlikuje. Na arhive vpliva oziroma jih določa arhivska znanost. Vendar arhivi niso edine institucije, ki se ukvarjajo s hranjenjem dokumentov ali s funkcijo arhivov. Arhivistika obsega tudi hranjenje dokumentov, ki ga opravljajo vladne službe.

V članku se bom ukvarjal s konceptom dokumenta v povezavi s spreminjajočim okoljem, v katerem igra dokument svojo vlogo. Predstavil bom tradicijo arhivistične teorije na Nizozemskem, ki se je začela z znanim delom *Manual for arrangement and description* avtorjev Mullerja, Feitha in Fruina.¹ Glede na razvoj informacijske tehnologije danes in v prihodnosti bom poskušal analizirati tudi vprašanje koncepta dokumenta z dveh različnih perspektiv in ocenil možni vpliv na arhivistično teorijo in prakso.

Teza, ki jo bom poskušal predstaviti je, da so stari arhivistični koncepti kljub močno spremeni-

* Del pričujočega članka je nastal na podlagi pogovorov, ki sem jih imel z dvema kolegoma, Petrom Horskmanom in Hansom Scheurkoghom. (Prispevek je bil predstavljen na drugi konferenci o arhivistiki in konceptu dokumenta v Stockholmu 30.-31. maja 1996, op. uredništva).

¹ Muller, Feith and Fruin, *Manual*, prva izdaja leta 1898.

njajočemu okolju še zmeraj veljavni.

Vendar od mene ne pričakujte jasnih in dokončnih rešitev. Edini namen mojega članka je, da vam dam snov za razmišljanje.

2. Dokument v nizozemski tradiciji

V nizozemski arhivistični tradiciji ne poznamo definicije za en sam dokument. V nizozemščini uporabljamo termina "archiefsbescheiden" ali "archiefstukken", ki ju lahko primerjamo z izrazom "records" (dokumenti, arhivsko gradivo), vendar pravega izraza za edninsko obliko "a record" (dokument) ne poznamo. Pravzaprav nizozemski Manual ni niti definiral termina "archiefsbescheiden" ali "records". Arhivisti večinoma govorijo le o fondih kot o količinsko omejeni enoti dokumentov. Le kadar dokumente popisujemo, se večasih ukvarjamo s posameznim dokumentom.

Uredniki Manuala so želeli poudariti pomen fondov kot celote in ne zbirke dokumentov, ki je bila sestavljena naključno. V 19. stoletju je večina arhivistov na Nizozemskem arhivske dokumente urejala po načinu ureditve, ki se jim je zdela najprimernejša (na primer glede na predmet, kronologijo ali vrsto dokumenta, ne pa glede na prvotno ureditev).

Uredniki nizozemskega Manuala so si prizadevali, da bi našli metodo, ki hi prvotno ureditev dokumentov pustila nedotaknjeno. Preostale arhivske dokumente so videli kot organsko celoto, ki je nastala v kontekstu nekega podjetniškega procesa ali vladne dejavnosti. Takšnemu pojmovanju odnosa med arhivskimi dokumenti in vladnimi dejavnostmi lahko rečemo razumevanje konteksta "avant la lettre".

Ne smemo pozabiti, da se Manual ukvarja z arhivskimi fondi in ne z dokumenti, ki nastanejo v administraciji. Delo je bilo namenjeno urejanju in popisovanju arhivskih dokumentov. Prav zato se je dejavnost arhivov na Nizozemskem do nedavnega osredotočala na posamezni dokument ali spis. Nizozemskim arhivistom ni hila najpomembnejša celota dokumentov ali kontekstualna informacija, ampak posamezni dokument - papir, fizična enota.

Manual je pomemben tudi zato, ker so njegovi uredniki poudarjali odnos med arhivskimi dokumenti in funkcijo ter dejavnostmi določene vladne organizacije. Pomemben zagovornik takšnega pojmovanja je bil arhivist in urednik Manuala Van Riemsdijk, sodobnik Samuela Mullerja. Še posebej sta ga zanimali analiza in razlaga načina organizacije podjetij ali služb in upravljanje njihovih dokumentov. Prepričan je bil, da je znanje o prvotni organizaciji administracije in o načinu upravljanja dokumentov neke organizacije temelj za popisovanje in urejevanje fondov.²

Načela Manuala so v nizozemski arhivistični teoriji povzročila statičnost in preprečila nadaljnji razvoj. Propadli so poskusi pred drugo svetovno vojno in tik po njej, da bi prenovili Manual in ga razširili s pojmovanji o nastanku dokumentov. Položaj se je spremenil šele v zadnjem desetletju pod vplivom novega arhivističnega zakona in vplivi elektronskih dokumentov.³

Spremembe so nastopile tako v arhivih kot v administraciji. Pri urejevanju dokumentov je bila (in je še vedno) tradicija ukvarjanja s posameznimi dokumenti zelo močna. Vendar poskuša notranje ministrstvo v zadnjih letih uveljaviti nov pristop, imenujejo ga "revolucija dokumentov" - osrednja pozornost je namenjena funkciji oziroma namenu kot izvoru dokumentov in ne več dokumentu samemu po sebi.⁴ Takšen pristop bi moral vzpodbuditi direktorje, odgovorne za dobro upravljanje z dokumenti, da bi začeli izvajati ustrezne ukrepe.

V arhivih je nazoren primer podobne spremembe metoda institucionalne raziskave, ki jo uporablja nizozemski projekt PIVOT. Z njo naj hi pri raznih službah zbirali dokumente z arhivsko vrednostjo.⁵ Da hi omogočili funkcionalno ovrednotenje, se projekt ukvarja z vladnimi organizacijami ter njihovimi funkcijami in dejavnostmi, ki jih imajo ali so jih imele. S tem pristopom postaja središče arhivskih dejavnosti institucionalni kontekst (temelji na funkciji oziroma dejavnosti in ne na organizacijski strukturi).

Prvi zakon o arhivih iz leta 1918 ni vseboval definicije dokumenta. Mogoče se to ni zdelo potrebno, ker je Manual izšel le nekaj let prej. Prvo definicijo vsehuje tako šele zakon o arhivih iz leta 1962, ki pravi: "Dokumenti so listine, ki naj jih po svoji naravi hrani ustanova ali oseba, ki jih je prejela ali ustvarila".

V novi zakon iz leta 1995 so tej definiciji dokumentov dodali le besede "ne glede na obliko". Razlaga zakona natančno pravi, da nova zakonodaja zadeva vse dokumente od njihovega nastanka. Tako hi imeli boljši nadzor nad administrativno funkcijo dokumentov in bi preprečili uničevanje/nepravilnosti pri dokumentih z arhivsko vrednostjo.⁶

Osnovni namen zakona je odgovornost pri hranjenju in nadzoru dokumentov.

Če povzamem arhivistično tradicijo na Nizozemskem, lahko rečem, da je tako z zakonskega kot z arhivističnega stališča osredotočena na fonde kot organsko celoto dokumentov.

³ Ketelaar, *Archival Theory*, str. 5.

⁴ *Revolution in Records*, The Hague 1991.

⁵ Namen projekta je priprava velikih količin dokumentov za prenos v Nacionalni arhiv. Osnova je novi zakon o arhivih iz leta 1995, ki določa predajo dokumentov po 20 letih, namesto po 50 letih.

⁶ *Memorie van toelichting*, Tweede Kamer, vergaderjaar. 1992-1993, 22866 nr. 3, str. 10.

² Ketelaar, *Archival Theory*, str. 3.

Definicije posameznega dokumenta še vedno nimamo.

Naš koncept kaže izrazito arhivistično razumevanje: temelji predvsem na (fizičnih) fondih in je obrnjen v preteklost. Takšen koncept mora odgovoriti na nekatera vprašanja o kontekstu (t.j. odnos do poslovnega procesa ali do funkcije) in o obliki ali strukturi (t.j. določena dostopnost).

3. Kaj je dokument in zakaj potrebujemo koncept dokumenta? Poskus analize

Poslovil se bom od arhivistične tradicije na Nizozemskem in načel današnjo temo: koncept dokumenta.

Najprej želim analizirati, kaj dokument je. To bom naredil v dveh korakih:

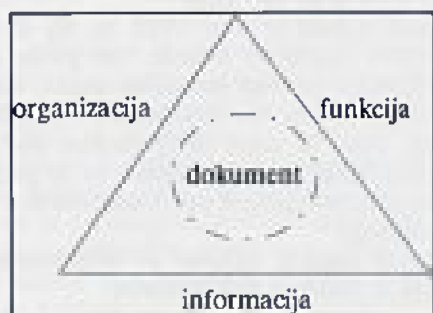
1. predstavil bom dva glavna vidika, s katerima lahko obravnavamo dokumente
2. predstavil bom značilnosti dokumenta.

3. 1. Dva glavna vidika

Kot sem že povedal, poznamo dva glavna vidika:

- vidik administracije ali poslovnega procesa, kjer dokument nastaja in kjer ga uporabljajo za izvrševanje neke funkcije
- vidik arhivistične funkcije (začne se že pri nastajanju dokumenta), ki se ukvarja z vrednotenjem, hranjenjem in upravljanjem arhivskih dokumentov za raziskovanje.

Oba vidika lahko ponazorimo z naslednjima slikama. Na prvi vidimo, kje pri vladnih organizacijah dokumenti nastajajo, medtem ko opravljajo svojo funkcijo. S tega vidika lahko dokumente obravnavamo kot projekcijo svojih posebnih funkcij.

Slika 1: Dokumenti kot projekcija funkcije

Organizacija dobi nalogo, da izvaja neko funkcijo. V tem procesu ustvarja dokumente, da bi podprla poslovni proces, da bi komunicirala na znotraj ali navzven in imela dokaz o svojem delovanju. Še več, organizacija mora prevzeti odgovornost za način, kako je izpolnjevala te naloge.

Dokumente torej ustvarjamo in hranimo z dvema pomembnima namenoma, da:

1. podpirajo in omogočajo poslovni proces
2. omogočajo odgovornost

Oba namena določata zabeve, kaj naj bi dokumentnil.

Sistem branjenja dokumentov je pravzaprav uresničevanje zahtev, ki poskušajo izvršiti omenjene namene.

Vendar to ne pomeni, da lahko dokumenti ohstajajo le v okviru sistema hranjenja dokumentov. Kaj naj hrani sistem, določa organizacija (zaradi določenih razlogov).

Kot sem dejal že včeraj, se moramo zavedati, da dokumenti odražajo le del dejavnosti, ki potekajo v neki organizaciji. Veliko komunikacije ostane nezahlečene (na primer telefonski pogovori). Realnosti ne moremo ujeti in ohraniti!

Vidik arhivistične funkcije

S tega vidika arhivske dokumente prenesemo v arhive. Organizacija in funkcija ne obstajata več. S tega vidika bo funkcija projekcija ohranjenih arhivskih dokumentov. Vidik arhivistične funkcije je retrospektiven. V primerjavi s prvim vidikom je precej različen.

Slika 3: Funkcija kot projekcija dokumentov

Dokumenti že obstajajo in običajno je bilo že narejeno vrednotenje, zato da bi ugotovili ali imajo dokumenti arhivsko vrednost. Osnovna razlika med obema vidikoma je, da v tem kontekstu definicija dokumenta ni potrebna. Tu pozornost ni namenjena posameznemu dokumentu, ampak vprašanju, ali ohranjeni arhivski dokumenti predstavljajo zadosten dokaz tega, kar je narejeno v izvrševanju funkcije. To, kar hranijo arhivi, so dokazi o dejavnostih vlade, ne le zgolj o dokumentih.

S tega vidika lahko gledamo na celoto ohranjenih arhivskih dokumentov kot na en sam dokument. Gre le za drugo raven opazovanja.⁷

Arhivi tako lahko gledajo na celoto arhivskih

⁷ S tega stališča lahko gledamo na bazo podatkov kot na dokument, ker je dokaz (del dokaza) funkcije neke organizacije. Temu stališču nasprotuje pojmovanje projekta Pittsburgh, ki vidi bazo podatkov kot nek informacijski sistem in ne kot dokument. Z njihovega stališča je to pravilno, kajti baza podatkov ni sistem hranjenja dokumentov, zato ne prinaša dokazov o odgovornosti.

dokumentov kot na "vsebino" z določeno "strukturo". Struktura je posledica dejavnosti pri hranjenju dokumentov in njihovem upravljanju. Za arhiviste je pomemben kontekst, v katerem so dokumenti nastali. Kontekst vsebuje funkcijo, organizacijo (ali organizacije), ki je zanj odgovorna, poslovni proces in določila ter postopke s katerimi so hile izvedene vladne dejavnosti (proces). Del tega konteksta je tudi upravljanje z dokumenti (sistem hranjenja dokumentov), ki je določil strukturo celoti dokumentov in s tem zagotovil dostopnost, jih hranil in ohranil kontekstualne metapodatke. Kontekst omogoča arhivistom, da dokumente nadzorujejo in jih naredijo dostopne javnosti. Kontekst tudi omogoča raziskovalcem, da interpretirajo arhivske dokumente.⁸

3. 2. Značilnosti dokumenta

Ogledali smo si okolje dokumenta. Kaj pa lahko rečemo o samem dokumentu? Katere so njegove značilnosti?

Po svojem bistvu je dokument zapisana informacija, ki nastaja oh neki dejavnosti ali oh delovnem procesu neke organizacije. Ima štiri glavne elemente: je zapisana (fizično), vsebuje informacijo (vsebina), določa jo proces, v katerem je nastala (kontekst) in ima določeno obliko ali manifestacijo (struktura).

Kot sem pokazal že s primerom jaholka: tudi s stališča narave je ta opis hrezhiben. Ali je torej spletna stran (Web-page) dokument? Mislim, da ne, ker je Svetovni splet (World Wide Web) informacijski sistem. Ni hil narejen, da bi zagotovil dokaze o neki dejavnosti ali nekem procesu, ampak da hi hila informacija na voljo. Kot tak je bolj proces za širjenje informacij.

Kot član Odbora za elektronske dokumente Mednarodnega arhivskega sveta sem sodeloval v dolgi razpravi o konceptu dokumenta. Rezultat razprave ni hila definicija, ampak opis dokumenta in njegovih značilnosti, ki so skoraj natančno iste kot štiri značilnosti, o katerih sem govoril zgoraj. Razprava se lahko vname le ob vprašanju, kaj pojmujeemo pod terminom struktura. Listina, na primer dokument ali kartoteka, ima določeno vrsto strukture, na primer črko ali zapisnik nekega sestanka. To obliko določa vloga ali funkcija, ki jo dokument igra v nekem procesu. Različne oblike dokumentov pa določa potreba družbe, da jih čim hitreje razvozla.⁹

Dokument je torej nekaj fizičnega, nekaj kar

lahko vidimo. Vendar pa dokument hkrati ni fizično omejen, ker ga določa proces ali funkcija, v katerem igra svojo vlogo. To je prav zanimiv paradoks, saj nam omogoča, da se spoprimeemo z izzivi obdohja informacijske tehnologije: zdi se, da je fizični dokument kot ga poznamo iz časa papirja, izginil. Funkcionalni okvir zagotavlja, da na koncept dokumenta spremembe v tehnikah zapisovanja, ki jih uporabljamo, ne vplivajo.

Meje dokumenta lahko določajo posamezne transakcije ali funkcija organizacije (na primer fond) in vse, kar pride vmes kot zadeva (na primer kartoteka ali serija).

Tako imajo Avstralei zelo široko definicijo dokumenta, ki pravi, da je dokument "tisto, kar ustvarimo in hranimo kot dokaz funkcij, dejavnosti in poslovanja organizacije ali posameznika". Definiciji so dodali, "če naj dokument smatramo za dokaz, mora imeti vsebino, strukturo, kontekst in mora biti del sistema hranjenja dokumentov".¹⁰ Avstralei poznajo torej koncept dokaza, ne pa dokumenta kot takega. Dokument jim je le sredstvo, s katerim to dosežemo. Ne pozahite, ena od značilnosti je, da morajo hiti dokumenti del sistema hranjenja dokumentov!

Kot so povedali v svoji publikaciji, so Avstralei spremenili oziroma prilagodili definicijo, ker v elektronskem okolju dokumenti niso več fizični predmet!

Avstralski arhiv potrebuje definicijo dokumenta (ali imeti njegov koncept), saj imajo vodilno vlogo pri načinu upravljanja vseh dokumentov držav Commonwealtha, ne glede na format, in še posebej pri arhivskih dokumentih (identificiranje, ohranjanje in dostopnost).¹¹

Kot sem že dejal, pa skrb arhivistov ni dokument, ampak arhivski dokument, ali še bolje, celota dokumentov, ki jim je hila dana arhivska vrednost. V to je vključena tudi informacija o institucionalnem kontekstu.¹²

Najboljši način za pridobivanje ustreznih arhivskih dokumentov je (očitno) preko konteksta, v katerem dokumenti nastajajo, na primer za-

¹⁰ O'Shea, *Managing electronic records*, Commonwealth of Australia 1995.

¹¹ Na Nizozemskem upravljanje dokumentov ni naloga arhivov, ampak administracije. Po potrebi pa ji pri tem pomaga/kordinira delo notranje ministrstvo. Vendar arhivi upravljanje dokumentov vladnih organizacij nadzorujejo in jim svetujejo.

¹² Richard Cox v uvodniku revije *American Archivist* (jesen 1994) sprašuje: "Kaj je arhivski dokumenta in zakaj nas to sploh zanima?" Zanimivo vprašanje, kajti zakaj naj bi se kot arhivisti sploh ukvarjali s tem? Cox se usredotoča na okolje, v katerem dokument nastaja, kjer, kot trdi, moramo kulikor mogoče natančno vedeti, kaj je arhivski dokument. Šele nato bomo lahko ustvarili in razvili ustrezen in pravičen sistem hranjenja dokumentov. Cox zaključí, da s tega stališča ni ustreznih ali dovolj natančnih definicij. Večina avtorjev člankov omenjene izdaje revije *American Archivist* poskuša bolj natančno definirati, kaj je arhivski dokument, Cox pa govori o značilnostih arhivskega dokumenta.

⁸ Cox navaja članek Whaleyja, ki meni, da je "dostopnost javnosti hiltva definicije arhivov" (Cox, str. 594)

⁹ Mogoče je bolje, da govorimo o obliki listine ali dokumenta ter da termin struktura namenimo celoti dokumentov. Struktura označuje urelitev dokumentov, ki omogoča dostopnost in nastane med procesom upravljanja z dokumenti. Ohstajata ilve različni vrsti strukture: struktura dokumenta (oblika) in struktura foniliv (urelitev)

hteve poslovnega procesa ali odgovornosti. Tako misli tudi Richard Cox, ko pravi: "po mojem mnenju bomo arhivisti vse bolj povdarjali administracijo in pri tem usmerili pozornost na odgovornost, dokaze in skupen spomin. Zanesli se bomo na dokumente, ki so bili ohranjeni zaradi teh razlogov (in takšnih dokumentov bo dovolj), da bi tako nudili usluge drugim raziskovalcem, na primer zgodovinarjem."¹³ Štrinjam se!

4. Uporabnost starih konceptov v krasnem novem svetu

Ali obstoječi koncepti arhivistike še zmeraj držijo in kako jih lahko uporabimo v novem okolju moderne informacijske tehnologije? Ali če povem drugače, kakšne spremembe povzroča nova informacijska tehnologija v arhivistični teoriji?

Elektronski dokumenti niso več fizični in oprijemljivi predmeti, ampak neke vrste navidezni fenomeni, ki obstajajo le po zaslugi strojne in programske opreme. Strukture niso več določene, s podatki lažje delamo in jih lahko predstavimo na mnogo načinov.

Elektronski dokument je razpadel na več elementov, ki jih lahko sestavimo le z uporabniškim programom in jih nato predstavimo na zaslonu. Nosilec dokumenta je torej zaslon. Dokument fizično obstaja le na zaslonu, in sicer na kateremkoli zaslonu. Dokument postaja navidezen. Uporabil sem besedo nosilec, za razlikovanje z besedo medij, ki jo običajno uporabljamo v povezavi s papirjem. Pri dokumentih, pisanih na papir, je medij nujno povezan z dokumentom, v elektronskem okolju pa ne. Tu je zaslon le začasni nosilec in ne del dokumenta.

Elektronski dokument seveda lahko tiskamo na papir ali mikrofilm, vendar le, kadar je dokument enostaven tekstovni dokument, ne pa sestavljen dokument. Vendar se moramo tudi v tem primeru vprašati, ali je izpis na papir original ali le kopija.

Še več, s pomočjo nove tehnologije lahko ustvarjamo nove oblike dokumentov. Na primer z napredkom večpredstavnosti (angl. multimedia; sestavljen dokument): dokument ni več linearen, ampak dejansko tridimenzionalen. S podatki z lahkoto delamo in jih lahko znova uporabljamo za različne namene.¹⁴

Če povzamem, fizične značilnosti (elektronskih) dokumentov so se in se še spreminjajo. Le

zamislimo si lahko, kaj vse bo še mogoče v prihodnosti.

Zaradi sprememb fizičnih značilnosti dokumentov moramo ohraniti proces, s katerim smo dokument sestavili, kakor tudi dele, iz katerih je dokument sestavljen (t.j. notranjo strukturo): podatke, program in metapodatke. Prav to je izziv obdobja sodobne tehnologije.

Prihodnost

V prihodnosti bomo poznali ogromno podatkovnih elementov ali mogoče sestavin informacij, ki hodo povezani v hiperprostoru. Hiperprostor ne bo več dvo-, ampak tri- ali celo štiridimenzionalen. V tem ogromnem prostoru omrežij hodo nastajale nove oblike informacij z novimi omrežnimi strukturami in novimi podobami. Te strukture bodo pravzaprav bolj nestrukturirane kot obstoječa elektronska okolja, vendar bodo uporabnikom omogočale, da bodo informacije iskali bolj "človeško". Bolj bodo usmerjene na uporabnika in manj na program. Ne homo več poznali sekventne ali lineare pisave, ampak asociativno in pri tem ustvarjali omrežje ali sledi krajev, ki smo jih obiskali in informacij, ki smo jih uporabili.

Nastanek omrežnih struktur bo prinesel tudi drugo pomembno spremembo. Pomembna ne ho več organizacija, ki je odgovorna za določeno funkcijo, ampak proces ali funkcija, ki ga ho izvajalo več organizacij. Gre za drug vidik.

Kako hodo vse te spremembe vplivale na koncept dokumenta? Ker koncept dokumenta ni odvisen od načina tehnološke predstavitve, ampak, kot sem povedal, od namena (ali namenov), s katerim je bil dokument ustvarjen, se sam koncept dokumenta ne bo spremenil. Namene, s katerimi je bil dokument ustvarjen, pa določa družba, v kateri igrajo svojo vlogo, predstavami o odgovornosti, družbenem spominu itd.

To lahko primerjamo s tehnikami, ki jih uporablja umetnik. V 17. stoletju je umetnik risal, danes bo mogoče uporabljati fotografijo ali celo navidezno resničnost, da bi ustvaril iluzijo. Vendar se njegov cilj ali namen ni spremenil: poskuša upodabljati resničnost in pri tem uporablja svojo kreativnost in čustva.

Arhivi svoj odnos že spreminjajo.

V zadnjem desetletju so se dogodile tri pomembne spremembe v razmišljanju (poudarjam, v razmišljanju, kajti mislim, da je uresničevanje še v povojih) arhivistov, ki pravzaprav potrjujejo tradicionalne koncepte in pomagajo arhivom, da bodo znali najti svoje mesto v modernih okoljih hranjenja listin:

1. Sprememba iz odzivnega v aktivno razmišljanje (večinoma gre le za zavedanje, da hi morali uporabiti takšno metodo): arhivske dejavnosti niso ali bi ne smele biti le odzivne, ampak aktivne; razširile so se na celoten življenjski cikel dokumentov, vse do stopnje

¹³ Richard J. Cox, uvodnik revije *American Archivist*, vol. 57 (jesen 1994), str. 593, opomba 6.

¹⁴ David Bearman je pred nekaj leti predstavil tri pomembne trende v evoluciji novih oblik dokumentov: spremembo v obliki komunikacije z asinhrono komunikacijo (na primer elektronska pošta), nastanek dinamičnih dokumentov zaradi hitrosti, s katero lahko informacije popravimo, in nastanek večpredstavnosti (angl. multimedia). Bearman, *Diplomatics*, str. 171-172.

same zamisli.

To pomeni, da se je poudarek v dejavnosti arhivov premaknil od branjenja k vrednotenju/selekciji. Pomeni tudi, da arhivi skušajo vplivati na ustvarjanje dokumentov (na primer na funkcionalne zahteve hranjenja dokumentov).

2. Sprememba v vzorec razmišljanja:

Pred sto leti so bile osnove arhivistične teorije večinoma fizični ostanki, ki so jih ustvarila podjetja ali vladne organizacije. Danes je arhivistična teorija osredotočena na namen, s katerim so hili dokumenti ustvarjeni in na kontekst, v katerem so hili ustvarjeni.

3. Sprememba organizacijskega vzorca:

Obstoječa organizacijska struktura arhivov ni več jasna. Funkcijo arhivov kot varuhov in nadzornikov arhivskih dokumentov lahko uresničimo z novimi strukturami na drugačne načine; na primer, če arhivske dokumente hrani organizacija in jih arhiv le posredno nadzoruje.

Govorimo pa lahko še o četrti pomembni spremembi - sprememba od organizacijske strukture k funkcionalnemu kontekstu. Pravila nizozemskega *Manuala* so temeljila predvsem na medsebojni povezavi med organizacijsko strukturo in nekim sistemom hranjenja dokumentov.¹⁵ Moderne tehnologije imajo močan vpliv na organizacijske strukture. Funkcije in dejavnosti ne omejujejo več organizacijske strukture, ki se z veliko hitrostjo spreminjajo v omrežne strukture. Sprememba je močna spodbuda za nove metode, kot sta institucionalno raziskovanje in funkcionalno vrednotenje.

Poslovni proces, ki ga neka organizacija izvršuje, da hi izpolnila svojo funkcijo, določa meje dokumenta.

Deloma so vsi ti razvojni dosežki nastali zaradi elektronskih dokumentov. Razvoj spodbuja tudi funkcijo arhivov ali holje arhivsko funkcijo, ki poskuša ohraniti dokumente z arhivsko vrednostjo (še posebej vladnih organizacij), da bi v bodočnosti omogočili zgodovinarjem raziskovanje.

5. Povzetek

Zdi se, da se arhivi spreminjajo zelo hitro. Moderna informacijska tehnologija vpliva na predmet dejavnosti arhivov - dokument. Stare strukture izginjajo, nove nastajajo - potrebujemo torej nove metode. Smo v ohodnju tranzicije, ki ga lahko najholje označimo s procesom, pri katerem hierarhične strukture nadomeščajo omrežne strukture ali vrste omrežij. Pri tem zaporedne ohdelave, ki prinašajo določene proizvode, zamenjujejo procesi, kjer stranka/kupec sama izde la svoj lasten izdelek po svoji meri. Takšne spremembe lahko opazimo na vseh ravneh: v

vladnih organizacijah, informacijskih strukturah, poslovnih procesih ...

Tudi arhivi morajo razmisliti o organizacijski strukturi svojih dejavnosti, o predmetu, s katerim se ukvarjajo - dokumentu, o vlogi, ki jo želijo igrati na področju "korporativnega spomina" itd. V večno spreminjajočem se svetu moramo iskati nove pristope, nove tehnike in nove metode.

Kaj je sporočilo mojega članka, ki je pravzaprav dokument o procesu prenosa razprave, katerega nosilec sem?

Naj povzamem:

1. Razlikovati moramo med dvema vidikoma: med vidikom poslovnega procesa in ustvarjanja dokumentov ter vidikom hranjenja arhivskih dokumentov (arhivska funkcija).

Pri prvem vidiku potrebujemo koncept dokumenta, da bi podprli poslovni proces in zagotovili odgovornost; kot tak je del arhivistične znanosti.

Pri drugem vidiku pa arhivi za izvrševanje svoje funkcije koncepta dokumenta ne potrebujejo. Saj dokumentov ne ustvarjamo zaradi arhivov.

Arhivisti se osredotočajo na dokaz o delovanju vladnih organizacij, da bi v prihodnosti omogočili raziskovanje. Ukvarjajo se z arhivskimi dokumenti. Da hi arhivom zagotovili zadostne dokaze za zgodovino poslovanja vladnih služ v določenem obdobju, je najbolje, da podpiramo funkcionalne zahteve dokumentov ali vsaj hranjenje dokumentov, kakršne potrebuje poslovni proces ali odgovornost.

Pravzaprav moramo razlikovati dva glavna vidika: poslovni proces (z ustvarjanjem dokumentov in sistemom hranjenja dokumentov) in hranjenje arhivskih dokumentov.

2. Moderna tehnologija na obstoječe arhivistične koncepte, kot so koncept dokumenta, kontekst itd., pravzaprav ne vpliva.

Arhivistična teorija se posveča kontekstu dokumentov, okolju, v katerem jih ustvarjamo, kajti le-to ne obstaja več, če tudi organizacij ni več. To lahko podpremo z mislijo, da meje dokumenta določa funkcija, ki jo dokument ima, ali jo je imel v okviru poslovnega procesa.

Arhivi ne smejo braniti le arhivskih dokumentov, ampak tudi metapodatke, ki so nastali oh upravljanju z dokumenti (skupaj s sistemom branjenja dokumentov in funkcijo). Nizozemska arhivistična se osredotoča na povezavo med dokumenti in kontekstom, v katerem so hili le-ti ustvarjeni, in na celoto arhivskih dokumentov.

Najpomembnejši cilj (arhivske funkcije) je ohraniti in skrheti za skupni spomin družbe v kateri živimo. To je osnova naše identitete. S tega stališča so stari arhivistični koncepti še zmeraj veljavni in živi.

Če se vrnem k vprašanju, ki sem ga postavil na začetku članka: ali hi jabolko lahko hilo dokument?

Če ponovno pogledamo značilnosti dokumen-

¹⁵ Cook, *Archives in the Post-Custodial World*, str. 5.

ta, kot smo jih določili, lahko odgovorimo: da, s stališča narave je to mogoče.

Vendar ima jabolko tudi drugo vrednost: lahko ga pojemo!

Prevedla: Katarina Kobilica

Literatura:

- David Bearman, Diplomats, Weberian bureaucracy, and the management of electronic records in Europe and America, v: *American Archivist* 55 (1992): 168-180.
- David Bearman, *Electronic evidence: Strategies for Managing Records in Contemporary Organizations*, Pittsburgh: Archives and Museum Informatics, 1994.
- David Bearman in Peter Sigmond, Explorations of form of material authority files by Dutch archivists, v: *American Archivist* 50 (1987): 249-253.
- Terry Cook, Archives in the Post-Custodial World: Interaction of Archival Theory and Practice Since the Publication of the Dutch Manual in 1898, članek je pripravljen za XIII. Mednarodni kongres o arhivih, Peking 1996.
- Richard J. Cox, What is an Archival Record, and Why should we care? Avtor je urednik, *American Archivist* 57, jeseni 1994, 592-594.
- J. L. van der Gouw, H. Hardenberg, W. J. van Hoboken en G.W.A. Panhuysen, *Nederlandse Archiefterminologie*, Zwolle 1962.
- H. Hardenberg, Some reflections on the principles for the Arrangement of Archives, v: P. Walne (ed.), *Modern Archives Administration and Records Management. A RAMP reader* (Pariz 1985).
- Het land van herkomst. Een bundel van artikelen rond het herkomstbeginsel, ed. P. J. Horsman en J. P. Sigmond, 's-Gravenhage 1984.
- Peter J. Horsman, De wijn en de zakken. Ontwikkelingen in de archivistiek, v: Voor burger en bestuur. Twintig jaar Nederlands archiefwezen, 1968-1988, Hilversum 1988, str. 205-221.
- Peter J. Horsman, Eeuwige roem. De VAN en de archivistiek, v: Paul Brood (ed.), *Respect voor de oude orde. Honderd jaar vereniging van Archivarissen in Nederland 1891-1991*, Hilversum 1991, str. 73-91.
- Eric Ketelaar, Archival Theory and the Dutch Manual, članek je bil predstavljen na letnem srečanju Zveze ameriških arhivistov, leta 1995, Washington D. C.
- Lexicon van Nederlandse archief termen, 's-Gravenhage 1983 (uitgegeven door de Stichting Archiefpublicaties in opdracht van de Vereniging van Archivarissen in Nederland).
- S. Muller Fz, J. A. Feith en R. Fruin Th. Az.,

Handleiding voor het ordenen en beschrijven van archieven, Gronigen 1920 (delo je v angleščino prevedel A. Leavitt in je izšlo pod naslovom *Manual for the Arrangement and Description of Archives*, New York 1940).

Omslag in Opslag (Revolution in Records), 's-Gravenhage 1991 (publikacija notranjega ministrstva).

Greg O'Shea, *Managing electronic records. A shared responsibility*, Commonwealth of Australia 1995.

ZUSAMMENFASSUNG

VERLOREN IM CYBERSPACE: WO IST DAS DOKUMENT?

ALTE STRUKTUREN VERSCHWINDEN, NEUE KOMMEN AUF. ARCHIVKONZEPTE ABER LEBEN WEITER

Archive verändern sich sehr schnell. Die moderne Informationstechnologie übt Einfluß aus auf das Dokument, das Objekt der Bemühungen der Archive, die bestehenden Archivkonzepte bleiben jedoch davon unberührt.

Nach den Worten des Autors muß man zwischen zwei Aspekten unterscheiden: zwischen dem Geschäftsprozeß (mit der Schaffung von Dokumenten und dem System zu deren Aufbewahrung) und der Aufbewahrung von Archivdokumenten. Bei dem ersten Aspekt braucht man das Konzept des Dokuments, um den Geschäftsprozeß zu fördern und die Verantwortung sicherzustellen; als solcher ist er Bestandteil der Archivistik. Bei dem zweiten Aspekt brauchen die Archive das Konzept des Dokuments für die Ausübung ihrer Funktion nicht.

Archivisten setzen sich mit Archivdokumenten auseinander. Um den Archiven ausreichende Belege für die Geschichte der Geschäftsführung von Regierungsstellen in einem bestimmten Zeitabschnitt sicherzustellen, ist es zweckmäßig, sich für die funktionalen Forderungen von Dokumenten einzusetzen oder wenigstens für die Aufbewahrung von Dokumenten, welche für die Geschäftsführung oder Verantwortung benötigt werden.

Die Archivtheorie widmet sich dem Kontext der Dokumente. Archive sollen nicht nur Archivadokumente verwahren, sondern auch die Metadaten, die bei der Verwaltung der Dokumente (zusammen mit dem System der Aufbewahrung von Dokumenten und mit der Funktion) entstanden sind. Die niederländische Archivtradition stellt die Verbindung zwischen Dokumenten und Entstehungskontext sowie die Ganzheit der Archivadokumente in den Vordergrund.

Das vordergründigste Ziel der archivischen Funktion besteht in der Erhaltung der gemeinsamen Erinnerung der Gesellschaft, in der wir leben. Das bildet die Grundlage für unsere Identität. Von diesem Standpunkt sind die Archivkonzepte noch immer gültig und lebendig.

SUMMARY

**LOST IN CYBERSPACE: WHERE IS THE RECORD?
OLD STRUCTURES DIE, NEW ONES ARE BORN, BUT
ARCHIVAL CONCEPTS ARE STILL ALIVE**

The world of archives is changing very fast. Modern information technology has its impact on the object of archival activities - the record, however, it does not affect existing archival concepts.

As the author stresses, we need to distinguish two perspectives: the business process with the creation of records and with the record keeping system, and the preservation of archival records. In the first perspective a concept of a record is needed to support the business process and ensure accountability; as such it is part of archival science. In the second perspective archives however do not need such a concept to accomplish their function.

The archivists are dealing with archival records. To ensure that the archives will get adequate evidence for the history of governmental acting in a certain period the best strategy will be to support functional requirements for records or at least for record keeping as required by the business process and accountability.

The focus of archival theory is on the context of records. What archives need to preserve are not only archival records, but also the metadata which are created by records management (including the record keeping system and function). In general Dutch archival tradition is mainly archivist, focusing more on the interrelation between records and the context in which they were created and looking at the whole of archival records.

The ultimate goal of the archival function is to preserve and maintain a common memory of the society we are living in as a basis of our identity. In this context old archival concepts are still valid and alive.

Hotel Palace in plaža v Portorožu
razglednica, odposlana 1961; fotograf Đ. Griesbach
zgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka